

ŠESTÝ VEČER

KOMORA REFLEXE

1996–2013

V této kapitole se dozvídáme, jak se rodil český senát a v čem spočívala genialita Josefa Luxe, sedíme u stolu outsiderů na Pražském hradě, vypráví se historky o hasičských přístrojích a Petr Pithart mluví o neodbytné touze být „u toho“.

Po prohraných volbách v roce 1992 jste jako bývalý premiér a politik Občanského hnutí odešel z politiky. Věděl jste, co budete dělat?

Ne. Měl jsem nějakou dobu dovolenou. Asi za tři neděle jsem byl se známými v hospodě, kde mě oslovil sociolog Jiří Musil, tehdejší ředitel vznikající Středoevropské univerzity, jestli bych nechtěl místo u nich. Otevírala se nová pozice Senior Research Fellow pro studium nacionalismu pod česko-britským filozofem Ernestem Gellnerem,¹²⁹ který před nástupem nacismu žil v Československu a bojoval za ně ve válce jako pěšák. Pak ale, hned v roce 1946, emigroval, aby se po převratu vrátil zpět.

Jak se v Praze ocitla univerzita spojená s filantropem Georgem Sorosem?¹³⁰

George Soros chtěl pro středoevropské elity vytvořit elitní učiliště a vybral si k tomu Česko. Jednalo se o doktorské studium. V ročníku mělo být asi padesát lidí z postkomunistického světa, které namíchal se studenty ze Západu. Učitelé byli většinou ze Západu, vždy do Prahy na nějakou dobu přijeli. Cílem bylo vychovat budoucí elity postkomunistického světa, vlastně vynahradit to, co jsme

129) Filozof a sociolog specializující se na studium nacionalismu. Narodil se do německy mluvící židovské rodiny, dětství prožil v Praze. V roce 1939 celá rodina utíká do Anglie, kde Gellner posléze studoval na Oxfordu a poté vyučoval například v Cambridge. Od roku 1991 se vrátil do Československa, aby zde přednášel na Středoevropské univerzitě.

130) Jeden z nejvýznamnějších filantropů na světě, americký finančník židovského původu narozený v Maďarsku. Z rodného Maďarska odešel po válce v roce 1946. Poté žil v Anglii, kde studoval ekonomii a filozofii na London School of Economics, a významně ho při studiu ovlivnil Karl R. Popper a jeho myšlenka „otevřené společnosti“. V roce 1956 odešel do USA, kde založil Soros Fund Management. Burzovními spekulacemi posléze vydělal desítky miliard dolarů. Založil nadaci Open Society Foundations, která například koncem studené války pomáhala disidentským skupinám ve střední a východní Evropě.

díky komunistům ztratili. Především v oblasti sociologie, ekonomie, antropologie, politologie, architektury. Soros nám nabídl velmi levně kapitál intelektuálního Západu. Jako disidenti jsme věděli, že nějaký George Soros existuje, protože se k nám dostávaly zprávy, že finančně podporuje opozici proti komunistickému režimu. Mysleli jsme si, že v Maďarsku. Teprve po listopadu se vyjevilo, že podporoval, nepřímo, ale vydatně, všechny opozice, či spíše disidentské ostrůvky nezávislosti svobody. Po roce 1989 poskytoval také stipendia na západní univerzity talentovaným východním Evropanům, třeba právě Viktoru Orbánovi do Oxfordu. Nejprve chtěl univerzitu založit na Slovensku v Bratislavě, tam ho ale odmítli. Druhá volba jsme tedy byli my. Tehdy jsem poprvé pochopil, co znamená kofinancování – Soros platil vše, stipendia, profesory, zařízení, knihovny, ale my jsme museli tomu všemu sehnat střechu nad hlavou. On říkal: Malta a cihly, to je vaše starost, všechno ostatní platím já. Ještě před svým odchodem z politiky jsem také já objížděl opuštěné kláštery, vyklízející se kasárna... a šťastnou náhodou ROH (Revoluční odborové hnutí) zrovna dokončovalo kongresový hotel, který se ukázal jako nejvhodnější. Vzdali se ho, revoluční odbory nebyly zrovna žádané. Za nájem 25 milionů ročně jsme tak dali Olšanku k dispozici univerzitě. Součástí byla nejlepší knihovna společenských věd ve východní a střední Evropě, která byla otevřená všem vysokoškolákům, nejen studentům univerzity. Líbil se mi nápad, že se vznikající elity postkomunistického bloku promíchají se stejně starými nastupujícími elitami ze západního akademického světa a politiky ze Západu. Že univerzita do Česka přitáhne špičkové lidi. A že ti lidé si vypěstují nějaký vztah k naší zemi, předpokládám dobrý, a že se nám to bude dříve či později

hodit. Mnohde na světě existují sdružení abiturientů českých a slovenských vysokých škol a jsou to vždycky pro nás silná lobby. A poslední důvod pro Středoevropskou univerzitu v Praze byl přínos finanční: škola, její aparát a studenti sem přinesou a tady utratí pořádný balík peněz.

Vznik nové univerzity posvětila ještě vaše vláda. Takže už tehdy jste věděl, že byste tam mohl skončit?

Ne, nenapadlo mě to. Já jsem se chtěl vrátit na pražská práva. Ale zpětně viděno bylo asi logické, že jsem skončil na Středoevropské univerzitě. Už od roku 1968 bylo mým tématem zkoumání nacionalismu. Jenže po pěti letech fungování Sorosovu univerzitu nakonec vyhnal ze země Václav Klaus coby nový premiér.

Proč by to dělal?

Klaus a Soros se údajně střetli na dvou mezinárodních konferencích a Klaus zjistil, že Soros není jeho šálek kávy. Klaus nesnesl, když někdo rozporoval jeho teorii volné ruky trhu. A přesvědčil Petra Piňhu, katolického kněze a tehdejšího Klausova ministra školství, že typ ekonomického liberalismu s regulacemi, který prosazoval George Soros, je škodlivý. Piňha se do toho pustil vášnivě jako farář, který z kazatelný vyhání ďábla. Používal příklad kacířů z 12. století, kteří dokázali rozvrátit celou Evropu, a říkal, že George Soros je dnes to samé. Mluvil o něm jako o ideové nákaze. Klaus měl ve vládě autoritu, takže když se za slova Piňhy postavil, vláda mu pro vyhnání Sorosovy univerzity zvedla ruku. Středoevropská univerzita se přemístila do Budapešti. Dnes ale honba na Sorose pokračuje, akorát to není Klaus, ale už Orbán, který ji z Maďarska nakonec vyhnal do Vídně. Co mě ale tehdy nejvíce zklamalo, byla

reakce české akademické obce včetně Karlovy univerzity, která neprojevila ani špetku solidarity. Záviděli a báli se Klause, takže výsledek byl takový, že se nikdo na obranu Sorose z tuzemských akademiků nezvedl. Odskákal to Ernest Gellner, který neuměl přenést přes srdce, že se vrátil do vlasti, bojoval za ni celou válku, a musel zase pryč. To jsou tragédie střední Evropy a vždy tam někde vzadu najdete nacionalismus. Já odešel z univerzity s ním, nicméně jsem věděl, že v zahraničí učit nechci. V té době se navíc poprvé ozvala pražská právnická fakulta. Ale v osobě bývalého kolegy z naší zcela rozprášené Katedry obecné teorie státu a práva, o deset let staršího Vladimíra Veverky. Mírný, ale pevný člověk. Ten normalizaci na fakultě taktak přežil, věnoval se právním a politickým ideologiím (zejména liberalismu) na katedře právních dějin, kam ho zastrčili. Byl na fakultě zcela upozaděn, svým způsobem outsider. A právě on mě vybídl, úplně soukromě, abych se zkusil ucházet o nějaký úvazek, že by to vedení, které dosud mlčelo, mohlo akceptovat. Že přece na fakultu, ze které jsem odešel dobrovolně, patřím. Někdy v roce 1994 mně fakulta v osobě děkana Hendrycha nabídla čtvrtetní úvazek a sdílení pracovny s prvním polistopadovým děkanem Ivanem Muchou, který však musel odejít poté, co začal být účinný lustrační zákon. Hendrych byl na rozdíl od Muchy veskrze slušný člověk, odborník na správní právo a po převratu ho Dagmar Burešová, předsedkyně České národní rady, udělala svým poradcem. Podílel se pak i na tvorbě ústavy. Vladimír Veverka vždycky tvrdil, že stane-li se děkanem Aleš Gerloch, on z fakulty odejde. A tak i učinil. Gerloch byl děkanem zvolen dvakrát (2006–2014) a ani jednou neměl protikandidáta. Tak byl na fakultě silný. Vladimír odešel domů do Kladna, do advokacie, a musel na stará kolena

složit těžké advokátské zkoušky. Přežil na fakultě normalizaci, aniž si zadal, ale nástup Aleše Gerlocha nestrávil. Byl to jeho tichý protest. Chci tím jeho příběhem také říci, že fakulta o mě prakticky nejevila zájem, až Veverka mě tam tak nějak dostrkal.

Proč Vladimír Veverka odešel zrovna za děkanství Aleše Gerlocha?

Aleš Gerloch je velmi dobrý ústavní právník. Také ale sběratel všemožných funkcí. Něco málo mně o něm vyprávěl Vladimír Veverka. Jak si počínal v listopadu 1989. Ke mně, který o něm zprvu nic nevěděl, se choval až servilně. Jmenoval mě vedoucím katedry sociologie a politologie. Leccos se vyjasnilo, až když se ucházel v roce 2019 o zvolení soudcem Ústavního soudu ČR. Vytýkala se mu přílišná vstřícnost k těm, kteří byli právě u moci, a to nejen za minulého režimu. Nejdříve vypracovával stanoviska pro nejsilnější ODS, pak, když šla nahoru ČSSD, pracoval pro ni. Nakonec pro prezidenta Zemana. Byl zkrátka jako korouhvička: stácel se vždycky na stranu těch, kteří byli u moci. Před převratem i po něm. To by samo o sobě nemuselo bránit jeho vzestupné kariéře. Vzpomínám tento personální propletenec jen proto, že se nakonec týkal Senátu. V Senátu jsem vždycky trval na tom, abychom důkladně prozkoumali minulost kandidátů, které nám navrhoval prezident. Jejich rozsudky, stanoviska a také veškerou publikační produkci. Ústavní soudce musí mít absolutně čistý štít, aby ho nikdo nemohl vydírat nějakým zapomenutým nebo zapřeným hříchem. A vida, ono se ukázalo, že v knihovně fakulty nešlo najít nic z toho, co Aleš Gerloch, ačkoliv neobyčejně plodný autor a vynikající ústavní právník, publikoval před rokem 1989. Velmi toužil po té funkci,

a tak muselo být pro něho těžké, když ho nezvykle velká většina senátorů prezidentovi neschválila. Myslím, že to byl až dosud ojedinělý případ, kdy někdo nebyl do Brna zvolen nikoliv pro nějaký konkrétní prohřešek, ale pro něco, co by se snad dalo nazvat „charakterovou nedostatečností“. Pro Senát dobrý precedent! A Vladimír Veverka, který o této „charakterové nedostatečnosti“ věděl dřív než Senát, na ni poukázal gestem, kterého si snad nikdo tenkrát ani nevšiml. A já se zase díky němu vrátil na fakultu, která bude brzy fakultou Gerlochovou, kvůli kterému on z ní odešel... To jsou paradoxy, řekl by sládek Vaněk v Havlově *Audienci*. Já bych spíše řekl, že je to smutný příběh z doby normalizace, která, co se týče právnické fakulty, vážně neskončila v listopadu 1989.

Jak jste si pro sebe vysvětloval, že vás po konci v premiérském křesle v roce 1992 na pražských právech nechťeli zpátky? Učitelské zkušenosti jste měl, navíc kdo by nechťel na fakultě bývalého premiéra, který byl u tvorby prvních českých zákonů?

Netroufal jsme se na to ptát, takže dodnes nevím. Po fakultě jsem ze začátku chodil se sklopenými očima. Děkan Gerloch uspořádal skoro slavnostní setkání s těmi, které fakulta hodila přes palubu. Padala slova jako nespravedlnost, normalizace, omluva, lítost, ztracená léta a tak. Šel jsem tam s pocitem, že plním společenskou povinnost, že to musím zvládnout a netvářit se kysele. Všechna ta slova sice byla na místě, ale fakulta zůstávala stejná. Žádná hanba, žádná lítost, na nikom nebylo nic takového patrné. Žádná osobní slova. Právníci jsou zkrátka loajální jako stav a jejich fakulta byla, je a bude strojem na ospravedlnění každé moci. Vždycky platí *dura lex, sed lex* – špatné právo je pořád ještě lepší než žádné právo. A to je pravda.

Proč jste se ale koukal do země vy? Neměli to dělat ti, kteří vás po okupaci vyhazovali?

Já jsem se styděl za to, že se někteří za své chování v minulosti očividně nestydí. Nechtěl jsem, aby se mi omlouvali, jen jsem chtěl, aby se chovali přiměřeně.

Měl jste malý úvazek na pražské právnické fakultě, psal jste do novin, senát stále v nedohlednu. Kdy jste se tedy začal vracet do politického života? Byl to jeden určitý moment, kdy jste si řekl, že chcete zpět?

První událost, kam mě někdo z politiků oficiálně pozval, byla rovnou na Pražském hradu při příležitosti návštěvy britské královny Alžběty II. Pozval mě Václav Havel. Pamatuji si, že jsem měl trému a šel jsem tam s kravatou. Dole mě ale zastavily šatnářky, že kravatu mít nemůžu, musím mít motýlka. Už jsem chtěl odcházet, ale nakonec mi jednoho erárního šatnářky půjčily. Já se u toho málem hanbou propadl. Seděl jsem u poloprázdného stolu v koutě Španělského sálu, řekl bych u stolu těch, co odpadli... Seděl tam se mnou jen Miloš Zeman, který v tu dobu byl také tak trochu outsider. Dobře jsme se bavili pomlouváním těch za lepšími stoly. Ale jak víte, netrvalo dlouho a Miloš Zeman se stal premiérem a já předsedou Senátu. Místa u stolů se vyměnila.

Jak jste se s pocitem outsidera vyrovnával?

V popisované době už docela dobře. Jak jsem zmiňoval, byl jsem šéfredaktorem druhé obnovené *Přítomnosti*. V té první, vycházející od jara 1990 do voleb 1992, jsem byl předsedou redakční rady a vycházela z dotace Československé akademie věd jako vydavatele. Tuto druhou, nazvanou *Nová Přítomnost*, skromnější, kterou založil z exilu se

navráťivší Martin Stránský, jsem vedl jako šéfredaktor. Po mně – když jsem šel do vlády – funkci převzal Jan Sokol. Celé to mezidobí mezi vládou a senátem jsem věnoval pokusům vrátit k nám kvalitu peroutkovského diskurzu. Jana Klusáková se mnou beze všech ohledů udělala také první bilanční knížku, rozhovor *Na doraz*, a skvělé slovenské nakladatelství Kalligram Laszlóa Szigetiho mně vydalo sbírku mých esejí na téma nacionalismus, multikulturalismus, sjednocování Evropy nazvanou *Po devětaosmdesátém: Kdo jsme?*. Takže jsem nelenil, ty dva a půl roku jsem se vracel i k řemeslu intelektuála. A učitele. Poprvé od roku 1969! Potřeboval jsem to, s prominutím, jako prase drbání. Jen v politice bych se asi udusil. Už nikdy jsem pak nebyl tak odtržený od intelektuálního prostředí jako tenkrát po listopadu 1989 v exekutivě: ta vás schlamstne, musí schlamstnout naprosto. A vy to musíte strpět. Také mě velmi osvěžilo a inspirovalo přednášení v Americe, Španělsku, ale třeba i Etiopii. Newyorský Manhattan jsem si tehdy zamiloval.

Než jste stal předsedou Senátu, chvíli to vypadalo, že žádný Senát nakonec zřízen nebude. Nejprve se čekalo, že se horní komora transformuje z Prozatímního senátu, ale jak jsme si už říkali, ten nakonec nikdy nevznikl. Na zřízení Senátu se nechtělo dát příliš mnoho peněz, navíc politicky dominantním ODS a ČSSD se myšlenka další komory, se kterou se budou muset dělit o pravomoci a moc, také příliš nelíbila. Chvíli před vznikem byl v Poslanecké sněmovně dokonce vznesen návrh na jeho zrušení, který poslanci nakonec zamítlí. Jak jste si vysvětloval, že po listopadu 1989 nebyla vůle zřídit ústavou avizovanou druhou komoru, dnes známou jako senát?